

ENQUETE

YTRINGERS MATERIELLE INFRASTRUKTUR

CATHRINE HASSE

Hvad er en ytring? I antropologisk forstand lader dette spørgsmål sig ikke besvare entydigt. I 1960'erne og 1970'erne var miniskørt forbudt i mange afrikanske lande. I nogle lande modtager man negative bemærkninger, hvis man bærer slør. Andre steder afføder det repressalier *ikke* at bære slør. I foråret 2023 begyndte danske medier at diskutere, om personer, der brændte koraner af foran ambassader og på andre offentlige pladser, skulle have begrænset deres ytringsfrihed. Og det er nu vedtaget ved lov. I en bredere forstand er ytringer meningstilkendegivelser, der kommer til udtryk gennem mange forskellige materialiteter såsom ord, billeder, lyd og andre stoffligheder. Materielle genstande kan provokere og opfattes som ytringer i lige så høj grad som ord. Ytringer kan tydeligvis have verbale og nonverbale materielle komponenter. Men også verbale ytringer baserer sig på materialitet. I dette essay vil jeg fokusere på et særligt aspekt: ytringen som båret og medskabt af en materiel infrastruktur.

Meningstilkendegivelser bliver altid til i en relation, der forbinder en materialitet med en betydning hos både en afsender og en modtager. Selv ord er lydbølger og dermed båret af materielle komponenter. I antropologisk forstand spiller kulturelle normer ind på, hvad der opfattes som en ytring, hvordan der ytres, og hvad der fremkalder følelser. Men det er ikke altid forudsigeligt, hvordan en ytring skabes og opfattes. For at materielle komponenter opfattes som en ytring, skal enten en afsender eller en modtager eller begge parter forstå den som en sådan. Men materialitet er ikke bare et passivt medium for meningstilkendegivelser og handlinger. Antropologen Bruno Latour har et eksempel (Latour 1990). En hotelejer vil sende et budskab til sine gæster om, at de skal huske at aflevere nøglerne til hotelværelset. Det glemmer mange, og det er både dyrt og besværligt for hotelejeren. I stedet for at skænde eller sætte skilte op med „Husk at aflevere nøglerne“ vælger han at udstyre hver enkelt nøgle med en tung jernklods. Den materielle infrastruktur får gæsterne til at huske at aflevere nøglerne.

Nymaterialistisk teori giver bud på, hvordan materielle komponenter er medskabere af budskaber. Materialitetens agens går ofte upåagtet hen i vores hverdagsliv. Det er ikke engang sikkert, at hotelgæsterne tænker over, at de afleverer nøglerne, fordi de nu er blevet tungere. Materialiteten går sine egne veje i relationen mellem en afsender og en modtager. Blæst, støj og skratten kan forvandle ords betydning og skabe reaktioner på ord, som den, der taler, aldrig havde forestillet sig. Vi kan ikke tage for givet, at en afsender af et budskab også når frem til en modtager på den tiltænkte måde. Som den amerikanske nymaterielle feminist Karen Barad har udtrykt det, har vi en tendens til at overse, hvordan materialitet skaber eller nægter at skabe betydning i menneskenes verden (Barad 2003).

For at udforske den rolle, teknologier kan spille i udformning og påvirkning af ytringer, vil jeg undersøge et par eksempler, der er forbundet med mit arbejde som forskningsleder for program for Fremtidsteknologi, Kultur og Læreprocesser (FTKL) på Aarhus Universitet samt mit arbejde som bestyrelsesmedlem i den danske afdeling af den internationale organisation PEN (Poets, Essayist and Novelist). I denne organisation samler professionelle skribenter og forfattere sig i en interesse for ytringsfrihed og bekæmpelse af hadefulde meningstilkendegivelser. I både forskningsprogrammet og PEN bliver vi i stigende grad opmærksomme på, at de sociale medier (SoMe) ikke blot er uskyldig teknologi, men at den bagvedliggende teknologiske infrastruktur spiller en rolle i forhold til at fremme falske ytringer og ytringer med hadsk tale. Den materielle agens og rolle i at skabe ytringer er ofte usynlig. Det gælder i særlig grad den teknologiske infrastruktur, der indvirker på, hvordan ytringer formes, påvirkes og cirkuleres – ofte i al ubemærkethed.

PEN mellem frihed og undertrykkelse

Da PEN blev oprettet i London i 1921, var det som en reaktion på den ultranationalistiske undertrykkelse af ytringer og den hadske tale, der var skabt op til og under 1. verdenskrig. Dengang var den hadske tale ofte rettet mod den tyske kultur. Mennesker, der talte for retten til at læse tysk litteratur, blev forsøgt truet til tavshed. Det skete gennem medier som aviser, plakater, telegraftjenester og det nye filmmedie, der var underkastet voldsom statslig censur.

Allerede da 1. verdenskrig brød ud i 1914, kom censuren klart til udtryk. Pressen i Danmark blev informeret om, at der var forbud mod visse måder at ytre sig på, blandt andet gennem de nye telegraftjenester. I 1916 kritiserede politikere den strenge censur af telegrafene. Den var absurd, mente man, da breve lukket med klister på det tidspunkt ikke blev underkastet samme censur og frit kunne sendes til udlandet. Formentlig fordi tilklistrede breve modsat telegram-

mer skulle åbnes fysisk for at kunne læses. På aviserne var der jo i forvejen en synlig censur i form af redaktører, der åbnede og læste de papirbreve, der blev sendt til aviserne, og de redigerede ved at strege ud med rødt blæk.

Siden kom nye teknologier til, og gradvist er censur af ytringer blevet til noget, der foregår ganske umærkeligt og ofte også uden for de statslige myndigheders kontrol. Forsvaret for ytringsfrihed og kampen mod hadsk tale er blevet forandret af den måde, de sociale medier og deres algoritmer fungerer på.

I 2017 offentliggjorde International PEN resultaterne af en spørgeskemaundersøgelse blandt PENs medlemmer, der viste, at otte ud af ti forfattere mener, at både censur og „falske nyheder“ er steget markant i de seneste år, og yderligere 87 procent mener, at bekæmpelse af racisme og fremmedhad er væsentlige temaer for dem som forfattere. Den udvikling er koblet til SoMe. Da den amerikanske whistleblower og tidligere Facebook-medarbejder Frances Haugen i 2021 vidnede i det amerikanske senat om Facebooks skadelige virkninger, understregede hun, at Facebooks algoritmer til enhver tid fremmer hadske udtalelser, da det giver mere engagement end positive tilkendegivelser. Sådanne afsløringer har fået PEN til at indse, at SoMe skaber nye udfordringer i arbejdet med på den ene side at forsvare ytringer og på den anden at bekæmpe hadsk tale. Haugen har blandt andet påpeget Facebooks ansvar og rolle i udbredelsen af forfølgelserne i Tigrayprovinsen i Etiopien. I 2023 accepterede retten i Kenya at køre en verserende retssag mod Facebook/Meta, hvor etiopiske Abraham Meareg anklager Meta for sin fars, en etiopisk skribent og professors, død og forfølgelser af folk fra Tigrayprovinsen.¹ Whistlebloweren Haugen offentliggjorde Facebooks hemmeligholdte dokumenter, der viste, at Facebooks egne medarbejdere havde udtrykt bekymring over algoritmernes rolle i udbredelsen af krigspropaganda. Også militærdiktaturer som Myanmar er blevet beskyldt for bevidst at udnytte algoritmernes muligheder for at sprede hadsk tale mod befolkningsgrupper, man ønsker etnisk udrenset.

Tidligere var det tydeligere, hvem der udøvede magt til at underkaste forfattere censur, forfølgelse, fængselsstraffe og endog udførte mord. Og det var lige så tydeligt, hvem der var de skribenter, der blev søgt truet til tavshed. Midlerne til at lukke munden på dissidenter, blandt andet i undertrykkende regimer fra Mellemøsten og Belarus til Myanmar, var til at få øje på. Regeringskritiske forlag og aviser kunne lukkes. Man kunne udelukke skribenter fra at ytre sig simpelthen ved at forbyde eller smadre de trykpresser, der skulle til for at få ytringerne ud.

Men de algoritmiske teknologiers ageren har skabt muligheder for nye former for SoMe-skribenter, som magthaverne kun kan styre med tiltagende brutalitet. Raif Badawi, en blogger, der oprettede hjemmesiden „Free Saudi Liberals“ i Saudi-Arabien, blev arresteret i 2012 på anklager for at have „fornærmet islam

gennem elektroniske kanaler“. Han blev tildelt 100 piskeslag og var fængslet, indtil han, blandt andet via pres gennem sociale medier, blev løsladt i 2022.

Kampen mellem dem, der ytrer sig mod regimer, og regimernes forsøg på at undertrykke deres kritik bølger nu frem og tilbage båret gennem den elektroniske infrastruktur. Magthaverne svarer igen på kritik ved at offentliggøre oplysninger på SoMe, der sætter kritikeres liv i fare, hvilket for eksempel er sket for skribenter i Mexico. Den burmesiske forfatter og digter Myint Myint Zin blev dræbt i 2021, efter at militærjuntaen brugte SoMe til at opildne til had mod en fredelig demonstration i Myanmar.

Om Myint Myint Zins og andre digteres død sagde Salil Tripathi, formand for PEN Internationals Writers in Prison Committee:

Digterne havde ord; regeringen havde våben. Digterne gjorde, hvad de kunne med de redskaber, de havde – skrev, udtrykte, talte. Regeringen gjorde det eneste, den vidste, med det værktøj, den havde. Dens styrker skød. Digternes ord og ideer vil overleve regeringen – det gør de altid.²

Enkeltindivider som Myint Myint Zin og Badawi ytrede sig både gennem SoME og traditionelle medier som trykte forlag og aviser, fordi de ønskede en bedre stat. Og de betalte med livet eller piskeslag og fængsel.

Men de algoritmebaserede platforme har også rejst nye spørgsmål om, hvad en ytring egentlig er, når den transporteres af en ny algoritmebaseret infrastruktur. Når mennesker ytrer sig om magthavere, er der så overhovedet virkelige meninger bag? Eller er det blot mennesker med falske profiler, der søger at tjene penge på algoritmernes evne til at sætte andre menneskers følelser i kog? Hvis ytringer kun er ment som pengemaskiner, skal de så forsvares?

Når ytringer bliver business

Facebook blev ikke skabt for at fremme friheden til at ytre sig i verden. Facebook blev heller ikke skabt for at fremme hadsk tale. Da Mark Zuckerberg præsenterede sin nye virksomhed Meta i oktober 2021, skete det med ordene: „Metas fokus er at bringe metaverset til live og hjælpe folk med at forbinde sig, finde sammen i grupper og få virksomheder til at gro“.³

Zuckerberg understregede i sin tid, at Facebooks og Metas algoritmer er skabt for at bringe folk med samme interesser sammen. Samtidig er det en forretningsmodel, der tjener penge på reklamer, når folk forbinder sig. Meta er sammen med en gruppe andre aktører inden for onlineaktivitet blevet så dominerende, at de har fået et samlet akronym „GAFAM“, som står for Google, Apple, Facebook (nu Meta), Amazon og Microsoft. Teknologierne omformer

ikke alene det teknologiske landskab, men skubber også grænser for de retslige rammer for ytringer. GAFAM har det til fælles, at de er baseret på en infrastruktur af algoritmestyret databehandling, der som al infrastruktur ikke peger på sig selv, men det, de transporterer. Infrastrukturelle rammer er ofte usynlige som påpeget af den danske antropolog Brit Ross Winthereik.

Marshall McLuhan sagde det allerede i 1964 (McLuhan 1964). I STS (Science and Technology Studies), som vi arbejder med i FTKL-programmet, er det en truisme. De tekniske forudsætninger for ytringer er ofte skjulte – og det er netop det, der giver dem magtfuld agens. Den materielle infrastruktur for ytringer på SoMe er ikke et harmløst redskab til spredning af ytringer. Som et antropologisk blik på teknologi viser, er teknologien aldrig uskyldig, men „gør noget“. Hvad teknologien gør, er op til den enkelte analyse at fastslå, men den naive periode, hvor man antog, at internettet *per se* ville gavne ytringsfriheden, er for længst forbi.

Også i PENs arbejde er det efterhånden blevet tydeligt, at teknologi og sociale medieplatforme ikke bare giver mennesker mulighed for at ytre sig frit på internettet. Friheden til at tale er reguleret af algoritmer, der spiller en væsentlig rolle i at sprede budskaber. Hadske tale næres af algoritmer, der søger at fremme folks engagement i fællesskaber uanset budskabets karakter. Platforme som Facebook har et stort ansvar for at skabe algoritmer, der begrænser spredningen af falske nyheder, også selvom det fører til færre klik og dermed færre reklameindtægter. Sociologen Zeynep Tufekci har forklaret mekanismen ved at pege på, at „dørvogtende“ algoritmer eller beregningsprocesser, der bruges til at lave beslutninger, på en måde ligner en avisredaktørs censur (Tufekci 2015). Men til forskel fra avisredaktøren er algoritmerne computerprogrammer, der ikke tager begrundet stilling fra sag til sag. De fungerer uden forståelse for indholdet. Det, der afgør, om budskaber spredes, er først og fremmest folks engagement i at like, klikke og videresende. Det er i den proces, man kan tjene annonsekroner. Som det er i dag, er ytringer blevet en ny måde at tjene penge på.

Jo flere likes og klik, jo flere annoncer og dermed indtjening til GAFAM-aktørerne. Hvis algoritmen kan opregne tilstrækkeligt med klik og andre reaktioner, kan en ytring tjene penge til udbydere som Google eller Facebook. Annoncører køber sig ind på platformene, der videresender annoncer ud fra algoritmiske vurderinger til de „rette“ aftagergrupper. De, der fra hjemmesider eller gruppe kan sikre mest trafik, får flest annonsekroner. Derfor vil ytringer, der hurtigt modtager mange kommentarer, blive foretrukket af algoritmerne frem for ytringer, der kun afføder få og langsomme reaktioner. Derfor er ytringer, der hurtigt kan fremkalde reaktioner, blevet en salgsvare.

Når algoritmerne „optimerer“, hvad der sendes videre og skaber opmærk-

somhed hos nye brugere, skaber det ganske rigtigt, som Zuckerberg fremhæver, forstærkede fællesskaber. Men om det er fællesskaber, der er baseret på sande eller falske ytringer, tager algoritmen ikke stilling til, da målet alene er at maksimere mængden af engagement, vi har med webstedet, så det bliver en god platform til at nå en bestemt målgruppe på med annoncer. Derfor styrker algoritmerne alle former for reaktioner, kommentarer, likes og delinger. Ingeniører som Zuckerberg har ikke forstand på de menneskelige konsekvenser af deres teknologiske frembringelser, men vi lærer hele tiden noget nyt om mennesker, når vi interagerer med teknologier. Det har vist sig, at Facebooks algoritmer er særligt gode til at forstærke menneskers følelser, både de positive og de negative, glæde eller retfærdig harme, og det er forstærkningen af disse følelser, der er på spil, når ytringer går viralt, hvad enten der er tale om tegninger af Muhammed, kattebilleder eller vigtige nyheder og diskussioner. Facebooks egen forskning viser, at de valg, dens algoritme træffer, kan påvirke folks humør og endda påvirke politiske valg.

Veles – fake news-fabrikken

I 2016 kunne man møde den politiske aktivist Jessica på flere sociale medier i USA. Hun havde sin egen hjemmeside og publicerede pro-Trump-memes på sin Facebook-side. Hun videregav primært historier, der appellerede til amerikanske kristne og konservative vælgere, og man ville antage, at hun selv var en hengiven kristen og konservativ. Når man læste hendes opslag, som fik mange, mange likes på sociale medier, fremstod Jessica som en stærkt konservativ yngre kvinde, der grundlæggende ville kommentere, hvor vigtigt det var, at Trump blev valgt til præsident. Hun ville godt krænke dem, der ikke støttede Trump. Hun udtrykte sig i kommentarer om, hvordan indvandrere skulle smides ud, og at Hilary Clinton var en korrump skurk. Hendes indlægs henvisning til faktiske forhold viste sig senere ikke at holde stik efter nærmere undersøgelser, men jo vildere og mere hadske historierne var, jo flere likes fik Jessica. Og jo mere engagement hun fik fra andre brugere, jo flere annonceindtægter fik hun på sine egne hjemmesider.

Den samme økonomiske succes oplevede andre politiske aktivister som Cameron Harris fra Anapolis i USA, der udgav netavisen *Christian Times Newspaper*, som også postede pro-Trump-memes, hvoraf størstedelen viste sig at være falske historier, der ofte krænkede minoriteter. Harris var ifølge forfatteren Cindy Otis, der har skrevet bogen *Sandt eller falsk. En CIA-analytikers guide til at spotte falske nyheder*, kun interesseret i at ytre sig for at tjene penge (Otis 2015; min oversættelse af titlen). Jo mere ekstrem og hadsk tale, jo flere klik og jo flere penge tjente han på algoritmernes agens. I modsætning til PENs skribenter

mente Cameron Harris altså ikke selv noget med det, han ytrede. Han ytrede sig for at tjene penge.

De to aktivister, Jessica og Harris, minder på mange måder om hinanden. Forskellen er, at Harris optrådte under eget navn, men siden 2017 har det været kendt, at Jessica ikke eksisterer. Hun er ikke en kvinde og ikke amerikaner. Jessicas profil er et fiktivt navn og en fiktiv profil produceret af en ung mand fra byen Veles i Makedonien. Ifølge en hjemmeside for CNN-news plejede befolkningen i Veles at leve af at lave porcelæn, og det var ikke en særlig lukrativ forretning. Men med internettet og AI kom der helt nye muligheder for at tjene penge i den lille landsby. Ifølge CNN var Jessica den dengang 24-årige Mikhail. Han har forklaret til nyhedsmediet, at han slet ikke var interesseret i, hvem der vandt det amerikanske valg. De krænkende historier, han postede som Jessica, var baseret på forkerte fakta. Men det bekymrede ikke Mikhail – tværtimod. Falske nyheder fik flere klikes. I den forstand blev ytringerne dobbelt falske: Mikhail og Harris mente ikke, hvad de ytrede, og det, de ytrede, var faktisk forkert. De ytrede sig uden selv at tillægge ytringen betydning, fordi algoritmerne gjorde det muligt at tjene penge på faktisk forkert information.

„Jeg er ligeglad, for folk læser det,“ sagde han til CNN. „Som 22-årig tjente jeg mere, end nogen [på dette sted] nogensinde vil have mulighed for at tjene i hele sit liv.“⁴

En anden ung iværksætter, Boris, som også er fra Veles og ligesom Mikhail har tjent penge på falske ytringer, forklarer til det amerikanske magasin, *Wired*,⁵ at gennemsnitslønnen i Veles før fake news var mindre end 400 dollars om måneden. Med de nye muligheder formåede han at tjene 4.000 dollars om måneden på de annonceindtægter, der kom, da han fik likes fra amerikanske konservative på sine falske historier; 10 gange så meget som den almindelige månedsløn. I Veles blev denne nye forretningsmodel, som var baseret på for eksempel Facebooks algoritmer, indført af en lokal iværksætter Mirko Ceselkoski, der trænede de unge fake news-producenter og lærte dem, hvordan man bruger algoritmerne i AI-systemet til at generere så mange annonceindtægter som muligt.

Ligesom algoritmer vurderer Mirko, Boris og Mikhail ikke, om ytringerne er bevidst plantede, svigagtige eller på anden vis falske nyheder. I den AI-styrede materielle infrastruktur bliver algoritmer sporadisk overvåget af mennesker, der skal søge at opfange misinformation, men algoritmiske beslutninger om, hvilke websteder eller informationselementer der skal fremmes eller nedprioriteres, handler primært om at tjene penge. Disse usynlige algoritmeredaktører prioriterer kort hadsk tale over lange argumentationer.

At folk kan ytre sig uden at mene noget med det, de ytrer (andet end at tjene penge), var ikke faldet PENs grundlæggere ind i 1921. Det er den teknologiske infrastruktur, teknologiernes agens, der kalder nye muligheder frem.

Visse forkæmpere for ytringsfrihed kræver, at ytringsfrihed principielt bør opfattes af lovgivningen som absolut fri, men netop nye teknologier har været med til at understrege, at ingen ytringer er absolut frie, da de aldrig kan løsgøres fra de infrastrukturelle kontekster, de ytres gennem. Fortidens smadring af trykpresser og pennens røde streger var synlige eksempler på censur af ytringer. Boris og Mikhail ville ikke have ytret sig uden at kunne tjene penge på det. Deres ideologiske, politiske hadske ytringer var skabt af infrastrukturens algoritmebaserede muligheder for at tjene penge. Når de usynlige strukturer gennem forstærkningsmekanismer medskaber det budskab, der ytres, har vi sværere ved at se magten i de materielle komponenter. Men vi kan begynde med at synliggøre de materielle infrastrukturens dominans.

Noter

1. <https://www.bbc.com/news/technology-63938628>.
2. <https://www.pen-international.org/news/myanmar-two-poets-among-dozens-of-unarmed-protestors-killed-by-military-junta> (min oversættelse).
3. <https://about.fb.com/news/2021/10/facebook-company-is-now-meta>.
4. <https://money.cnn.com/interactive/media/the-macedonia-story/>
5. <https://www.wired.com/2017/02/veles-macedonia-fake-news/>.

Litteratur

Barad, Karen. 2003. "Posthumanist Performativity: Toward an Understanding of How Matter Comes to Matter". *Signs* 28(3):801-31. JSTOR, <https://doi.org/10.1086/345321>. Tilgået 10.12.2023.

Latour, Bruno. 1990. "Technology is society made durable". *The Sociological Review* 38(1 suppl.):103-31. Doi: 10.1111/j.1467-954X.1990.tb03350.x

McLuhan, Marshall. 1964. *Understanding Media: The Extensions of Man*. New York: McGraw-Hill.

Otis, Cindy. L. 2020. *True or false: A CIA analyst's guide to spotting fake news*. New York, NY: Feiwal and Friends.

Tufekci, Zeynep. 2015. "Algorithmic Harms beyond Facebook and Google: Emergent Challenges of Computational Agency". *Colorado Technology Law Journal* 13(2):203-17.